

SAMSUN (AMİSOS) BÖLGESİ'NİN KÜLTÜREL GELİŞİMİ PROJESİ

ÖNDER BİLGİ* - SÜMER ATASOY* - ŞEVKET DÖNMEZ*
LATİFE SUMMERER*

Projenin Amacı

Samsun (antik Amisos) ile yakın çevresinin tarih öncesinden günümüze kadar olan zaman dilimine ait olup daha önceki araştırmalarda saptanmış bulunan önemli merkezlerin son durumlarını incelemek ve ayrıca gözden kaçmış olabilecek diğer arkeolojik maddi kültür varlıklarını da belgeleyerek bu bölgede yaşamış insan topluluklarının özellikle Demir Çağı ile takip eden Helenistik Çağ'daki kentleşme sürecindeki sosyo-ekonomik yaşamlarına dayanan kültürel gelişimini aydınlatacak verileri toplamak amacıyla İstanbul Üniversitesi adına bir temel proje çerçevesinde¹ geliştirilen yüzey araştırmalarını 18 - 27 Temmuz 2000 tarihleri arasında Prof.Dr. Önder Bilgi başkanlığında Doç.Dr. Sümer Atasoy, Dr. Latife Summerer, Dr. Şevket Dönmez, Arkeolog Burhan Gülkan ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi stajyer öğrencisi Murat Türkteki'den oluşan bir heyet gerçekleştirdi².

Bölgedeki Araştırmaların Tarihçesi

Samsun ili sınırları içindeki en önemli ilk arkeolojik araştırmayı 1906 yılında Akalan'da yapılmış olan kazı oluşturur³. Bu tarihten sonra bir süre duraklamış olan bilimsel ağırlıklı incelemeleri 1940 yılında merhum İ.K. Kökten başlatmış ve Samsun yakınındaki Fındıcak Vadisi içinde yer alan Tekeköy'de⁴ yoğunlaştırdığı yüzey araştırmaları sonucunda Paleolitik ve Mezolitik çağlara ait birçok mağara ile küçüküklü büyüklü kaya sığınakları saptamıştır.

* Prof. Dr. Önder Bilgi ve Yrd. Doç. Dr. Şevket Dönmez, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı. Doç. Dr. Sümer Atasoy, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı. Dr. Latife Summerer, Münih Üniversitesi Klasik Arkeoloji Enstitüsü.

¹ Bu proje İstanbul Üniversitesi Araştırma Fonu'nca desteklenmiştir. Proje No. 1416/05052000.

² Araştırmanın Kültür Bakanlığı temsilciliğini Tokat Müzesi uzmanı Ekrem Anaç yerine getirdi.

³ Macridy 1907: 167-175.

⁴ Tekkeköy olarak da bilinmektedir.

Bunların bazılarında da küçük çaplı sondajlar gerçekleştirmiştir⁵. 1940 ve 1941 yıllarında bölgenin önemli yerleşmelerinden olan ve Öksürük Tepe olarak da adlandırılan Dündertepe ile Tekeköy ve Kaledoruğu'nda Türk Tarih Kurumu adına kısa dönemli ilk sistemli kazıları yapmış⁶ olan İ. K. Kökten, N. Özgüç ve T. Özgüç'ten oluşan heyet, ayrıca, İkiztepe, Şirlek Tepe ve Sivri Tepe gibi bölgenin diğer önemli yerleşmelerinin bilim dünyasına tanıtılmasını sağlayan Bafra-Alaçam yöreleri yüzey araştırmalarını da geliştirmiştir⁷. 1946 yılında merhum A. İnan, İ. K. Kökten ve F. Kınal ile N. Özgüç'ten oluşan bir heyet yine Türk Tarih Kurumu adına Tekeköy, Dündertepe, İkiztepe, Şirlek Tepe ve Sivri Tepe'de bilimsel incelemelerde bulunmuştur⁸. 1950'li yılların başlarında Kastamonu Müzesi Müdürü merhum A. Gökoğlu Kastamonu ve Sinop illeri sınırları içinde geliştirdiği yüzey araştırmaları sırasında Bafra'ya da uğramış, İkiztepe ve Şirlek Tepe'nin⁹ yanı sıra Asarkale ve civarındaki kaya mezarlarını da incelemiştir¹⁰. 1955 yılında Tokat, Samsun ve Sinop illerinde yüzey araştırmaları yapan C. Burney özellikle İkiztepe ve Şirlek Tepe'de yaptığı incelemelerde bu yerleşmelerin Orta Anadolu merkezleri ile ilişkileri üzerinde durmuştur¹¹. 1970 yılında ise J. A. Dengate de Sinop ve Samsun il sınırları içinde yüzey araştırmaları geliştirmiş ve Sivri Tepe, Bengü, Oymaağaç ile Şeyhsafi gibi önemli yerleşmeleri inceleyerek topladığı dikkat çekici bazı buluntuları yayınlamıştır¹².

1971 yılından 1977 yılına kadar merhum U. B. Alkım başkanlığındaki bir heyet Türk Tarih Kurumu adına İstanbul Üniversitesi'nin de işbirliği ile Samsun ili sınırları içinde çok geniş kapsamlı bir proje çerçevesinde yüzey araştırmaları yapmıştır¹³. Bu araştırmalar yürütülürken de bu projenin bir parçası olarak 1974 yılında aynı heyet Bafra ilçesinin 7 km. kadar kuzeybatısında yer alan İkiztepe'de sistemli kazılara başlamıştır¹⁴. Alkım'ın 1981 yı-

⁵ Kökten 1941: 121-124.

⁶ Kökten/Özgüç/Özgüç 1945: 361-400; Özgüç 1948: 393-419.

⁷ Kökten/Özgüç/Özgüç 1945: 394-396.

⁸ İnan 1947: 124-125.

⁹ Gökoğlu 1952: 40-41.

¹⁰ Gökoğlu 1952: 117-119, 128-129.

¹¹ Burney 1956: 179-203.

¹² Dengate 1978: 245-258.

¹³ Alkım 1972: 422-426; Alkım 1973: 435-438; Alkım 1974a: 5-16; Alkım 1974b: 553-556; Alkım 1975a: 23-28; Alkım 1975b: 5-12; Alkım 1976: 717-719; Alkım 1978: 542-547; Kızıltan 1992: 213-241.

¹⁴ Alkım/Alkım/Bilgi 1988.

lında vefat etmesinden sonra başkanlığı devralan Ö. Bilgi¹⁵, kazı çalışmalarının yanı sıra İkiztepe'de özellikle İlk Tunç Çağı mezarlığında ortaya çıkan çok sayıdaki arsenikli bakır eserin¹⁶ imalatında kullanılmış olan bakır ve arsenik metalleri cevher yataklarını saptamak amacıyla ilk önce 1987 ile 1988 yıllarında¹⁷, daha sonra da İstanbul Üniversitesi Araştırma Fonu desteğindeki birbirini izleyen üç proje çerçevesinde, yani 1997 ile 1999 yıllarında¹⁸ Bafra, Havza ve Vezirköprü ilçe sınırları içinde araştırmalar gerçekleştirmiştir. M. Özsait tarafından 1986 yılında başlatılmış olup halen devam etmekte bulunan Orta Karadeniz Bölgesi yüzey araştırmalarında da Samsun ilinin Ladik¹⁹, Havza ve kısmen de Vezirköprü ilçelerinin bazı yöreleri incelenmiştir²⁰. 1990-1994 yılları arasındaki doktora çalışmalarına yönelik olarak S. Atasoy günümüzde Türk Silahlı Kuvvetlerine bağlı Sahra Sıhhiye Okulu ve Eğitim Merkez Komutanlığı yerleşim alanı içinde yer alan ve Kara Samsun olarak bilinen Amisos antik kentinde incelemelerde bulunmuştur²¹. Yine Amisos'ta ilk önce 1991 yılında²² Baruthane deresinde kurtarma çalışmaları, daha sonra 1996 yılında Samsun Müzesi Müdürlüğü ile Trakya Üniversitesi'nin işbirliğinde ve S. Atasoy'un bilimsel danışmanlığında Kültür Bakanlığı adına bir kurtarma kazısı²³ gerçekleştirilmiştir. Diğer taraftan, 1995 yılında Amisos antik kenti içinde yer alan bugünkü Cedit mahallesindeki yol genişletme çalışmaları sırasında kaya oyma bir mezarda çok zengin altın, cam, mermer ve pişmiş toprak eserler bulunmuş ve burada Müze Müdürlüğü tarafından bir kurtarma kazısı yapılmıştır²⁴. 1997 ile 1999 yılları arasında ise "İlk Tunç Çağı II Öncesi Orta Karadeniz Bölgesi'nin Kültürel Gelişimi" konulu doktora tezi ile ilgili olarak²⁵ Ş. Dönmez, Samsun'un Merkez ilçe ile Bafra, Alaçam, 19

¹⁵ Bilgi 2000b: 111-117.

¹⁶ Bilgi 1984: 32-96; Bilgi 1990c: 119-219.

¹⁷ Bilgi 1989: 202-206; Bilgi 1990a: 211-220; Bilgi 1990b: 26-27.

¹⁸ "Orta Karadeniz Bölgesi Protohistorik Çağ Maden Sanatının Kökeni ve Gelişimi I-III" başlıklı bu projeler İstanbul Üniversitesi Araştırma Fonu'na desteklenmiştir. Proje No. 935/090597, 1083/010598, 1250/050599. Bu projelerle ilgili yayınlar; Bilgi 1999a: 491-492; Bilgi 2000a: 381-396; Bilgi 2001a: 315-326; Bilgi 2001b: 1-35; Özbal/Adriaens/Earl/Gedik 2000: 47-54; Özbal/Pehlivan/Earl 2001: 29-40.

¹⁹ Özsait 1988: 239-256; Özsait 1999: 35-40; Özsait 2000: 335-341.

²⁰ Özsait/Özsait 1998: 457.

²¹ Atasoy 1997.

²² Akkaya 1993: 207-218.

²³ Akkaya 1998: 43-51; Ertuğrul/Atasoy 1998: 523-530.

²⁴ Akkaya 1997.

²⁵ *İlk Tunç Çağı II Öncesi Orta Karadeniz Bölgesi'nin Kültürel Gelişimi (İkiztepe Çanak-Çömleği ile Küçük Eserleri Işığında)* başlıklı bu proje İstanbul Üniversitesi Araştırma Fonu'na desteklenmiştir. Proje No. T-369/190397.

Mayıs, Tekeköy, Çarşamba, Terme, Asarcık, Ayvacık, Vezirköprü, Havza ve Kavak ilçeleri sınırları içinde yüzey araştırmaları geliştirmiştir²⁶.

Projenin Gelişimi

Bu araştırmalarda saptanmış bulunan arkeolojik kültürel varlıkları günümüz bilgileri ışığında değerlendirmek ve projenin amacına ulaşması için 7 aşamalı bir program izlendi.

Birinci Aşama

Bu aşamada Kızılırmak (Halys) Nehri'nin oluşturduğu vadi, 1980'li yıllarda inşa edilmiş olan Altunkaya Barajı'nın yer aldığı noktaya kadar incelendi. Bu güzergah üzerindeki Kapıkaya ve Asarkale ile civarındaki kaya oyma mezarlar ve Martı Kale araştırıldı (bkz. Harita).

Kızılırmak Nehri'nin doğu yakasında, çok dik ve yüksek bir kayalığın tepesinde görülen ve adını kapı şeklindeki bir boşluktan alan Kapıkaya'daki oluşumun insan eliyle mi yapıldığı sorusuna, yakınına kadar ulaşamadığı için yanıt verilemedi. Bu soruyu yanıtlıyabilmek için de ayrıntılı bir incelemenin gelecek dönemlerde dağcılık malzemeleri kullanılarak gerçekleştirileceği kanısına varıldı.

Antik Paflagonya Bölgesinin doğu sınırını oluşturan Kızılırmak Nehri'nin batı yakasında ve Kolay Beldesi Asar Köyü yakınında yer alan müstahkem Asarkale²⁷ adı verilen örenyeri görünüşe göre Karadeniz kıyısı Bafra yöresinden Anadolu'nun iç kesimlerine bağlayan doğal bir yol niteliğindeki nehir vadisini kontrol etmek için kurulmuş kale tipi bir yerleşmedir (Res.1-2).

Hâlâ ayakta kalmış ve kayalara oturtulmuş bulunan savunma duvarları (Res.3) ile köşeli ve yuvarlak planlı kulelerin alt sıra taşlarının işçiliğinin (Res.4), Asarkale'nin ilk defa Helenistik Çağ'da iskân edilmiş olduğuna işaret ettiği bir kez daha gözlemlendi. Sur duvarlarının üst sıra taş örgüsü arasında görülen tuğla dizileri de bu iskânın kesintisiz olarak Orta Çağ (Bizans Dönemi) sonlarına kadar devam etmiş olduğunu açıkça göstermektedir.

Oldukça dik bir kayalık üzerine kurulmuş olan Asarkale'ye nehir seviyesinden batıya doğru gittikçe dikleşen bir yamacı takip ederek ulaşılabildiği ve bu yamacın sonunda yer alan sur üzerindeki, şimdi oldukça tahrip olmuş

²⁶ Dönmez 1999: 513-536; Dönmez 2000a: 324-342; Dönmez 2000b: 330-334.

²⁷ Bilgi 1999b: figs.31 ve 32.

kapıdan girildiği, ahşap kapı kanadını taşıyan buradaki bir kayaya oyulmuş söve yatağından anlaşıldı (Res.5). Asarkale üzerinde, ayrıca, su depolamak amacıyla kayaya oyulmuş derin bir sarnıç (Res.6) ile savaş/muhasara zamanlarında olasılıkla ihtiyaç duyulmuş olan bu sarnıca Kızılırmak'tan su depolamak için yine kayalara oyularak açılmış basamaklı bir yer altı geçiti²⁸ tekrar incelendi (Res.7). Nehir seviyesindeki ağzı Altunkaya Barajı inşaatı sırasındaki yol açma çalışmaları sırasında tahrip edilerek ortaya çıkmış olan bu geçitin olasılıkla doğu yamaçta görülen en alt seviyedeki bir terastan başlayıp nehir kenarına kadar inmiş olduğu anlaşıldı.

Bugüne kadar ayrıntılı bir incelenmesi yapılmamış bulunan Asarkale'nin hava fotoğraflarının alınması, topografik planının çıkarılması ve mevcut mimari kalıntılarının planlarının çizilmesi ile ilgili çalışmaların önümüzdeki dönemlerde biran önce gerçekleştirilerek yayınlanması yörenin tarihsel ve kültürel gelişimine ışık tutması açısından planlandı.

Bölgedeki üç kaya oyma mezardan birincisi Asarkale'nin batı dik yamaçındaki kayalığın üzerinde ve mevcut yol seviyesinden oldukça yüksekte yer alır. Bu mezar²⁹ üçgen alınlığı ve 5 sütunlu fasadı (Res.8) ile Pontus-Paphlagonia kaya mezarlarının çok tipik örneklerinden biridir.

İkinci kaya oyma mezar, Kızılırmak Nehri'nin doğu yakasındaki dik kayalık üzerindedir (Res.9). Şimdi oldukça aşınmış bulunan üçgen alınlıklı ve 4 sütunlu fasadı olan bu mezar³⁰, Asarkale'nin tam karşısındadır.

Yine bugünkü yol seviyesine göre oldukça yüksekte bulunan ve ilk iki mezar gibi üçgen alınlığa sahip üçüncü kaya oyma mezar³¹, 4 sütunlu olup Asarkale'nin doğusundaki kayalığın üzerindedir.

Sonraki dönemlerde, olasılıkla çobanlar tarafından bir barınak olarak kullanılmış oldukları sütunlar arasında yer yer ayakta kalmış bulunan basit taş örgülü duvar kalıntularından anlaşılan bu 3 mezarın mevcut zeminden çok yüksekte yer almaları nedeniyle yakından incelenmeleri mümkün olma-

²⁸ Gököğlu 1952: 128-129; von Gall 1967: 513.

²⁹ Gököğlu 1952: 118, res.53; von Gall 1966: 98 taf.12/3-4 abb.21; von Gall 1967: 513; Bilgi 1999b: 38 fig.33.

³⁰ Gököğlu 1952: 117-118 res.52; von Gall 1966: 97 taf.12/1 abb.19; Bilgi 1999b: 38 fig.34.

³¹ Gököğlu 1952: 118-119, res.54; von Gall 1966: 98, taf.12/2, abb.20; Bilgi 1999b: 38, fig.35.

diğından mezarların daha önce yapılmış bulunan plan ve kesit çizimlerini bu aşamada kontrol edilemedi.

Asarkale ve kaya oyma mezarlardaki incelemelerden sonra Kızılırmak Nehri'nin doğu yakasına geçilerek Doğanakaya (eski adı Martu Kale) köyü yakınında yer alan kale tipi antik bir yerleşmeye gelindi. Bafra Ovası sulama kanalının yapımı sırasında açılan makinalı geniş hafriyat yüzünden doğuda yer alan ana yükselti ile irtibatı kesilmiş bulunan Martu Kale olarak bilinen örenyerinde Asarkale'de görülen geçite benzeyen kayaya oyulmuş bir tünel ile mermer bir lahit kapağı parçası görüldü (Res.10). Olasılıkla Geç Helenistik - Erken Roma dönemine ait olduğu düşünülen lahit kapağının yanındaki bir taş blok üzerinde gözlenen yanık izlerinden buranın bir metal dökmüm yeri olduğu anlaşıldı. Kalenin yüzeyinde yer alan dağınık durumdaki işlenmiş iri taşlardan ve yerleşmenin Kızılırmak Nehri'ne bakan kesitinde izlenen moloz taş örgü duvar kalıntılarından burada anıtsal bir yapının yer aldığı görüşüne varıldı.

İkinci Aşama

İkinci aşamada Kızılırmak Nehri'nin doğu yakasında ve Sarıkaya köyü sırtlarındaki düzlükte yer alan Külcüler Tümülüsü'ne gidildi (bkz. Harita). Yüksekliği 12 m ve taban çapı 80 m kadar olan tümülüste (Res.11) görünüşe göre birçok kez kaçak kazıların yapılmış olduğu gözlemlendi. 1998 yılında Samsun Müzesi Müdürlüğü tarafından Ö. Bilgi danışmanlığında gerçekleştirilmiş bir araştırma kazısında da tümülüsün mezar yapısı bulunamamıştır.

Külcüler Tümülüsü'nden sonra 19 Mayıs ilçesine bağlı Dağ Köyü yakınında yer alan Kışla Tümülüsü incelendi (bkz. Harita). 6 yıl kadar önce kaçak kazılar sonucu mezar odası kısmen açığa çıkartılarak soyulmuş bulunan tümülüsün 20 m çapında olup erozyon ve tarımsal faaliyetler nedeniyle orijinal yüksekliğinin aşınmış olduğu gözlemlendi. İşlenmiş taşlardan yapılmış olan, fakat planı anlaşılamayan mezar yapısı, görenlerin ifadesine göre İkiztepe'de ortaya çıkartılmış bulunan dromoslu mezarın³² bir benzeridir. Bu mezarın daha fazla tahribata uğramadan kısa zamanda bir kurtarma kazısı ile incelemek planının alınmasının yörenin kültürel değerinin anlaşılması bakımından yerinde olacağı kanısına varıldı.

³² Alkım/Alkım/Bilgi 1988: lev.LXXXVIII/135-140, LXXXIX/141-146, XC/147-149, Plan XIX; -Bilgi 1999b: fig.16.

Diğer taraftan, Kışla Tümülüsü'nün batısında yer alan ve Dökme Tepe olarak adlandırılan alan da araştırıldı. Buradaki araştırmada Dökme Tepe'nin doğu yamacının yeni bir taş ocağı olarak işletilmekte olduğu görüldü. Dökme Tepe'nin kuzeybatısındaki düzlükte yapılan incelemede ise Geç Antik Çağ'a ait olabileceği düşünülen çanak-çömlek ve kiremit parçaları toplandı.

Üçüncü Aşama

Üçüncü aşamada Samsun'un 18 km kadar güneybatısındaki Çatmaoluk köyü yakınlarında yer alan ve Akalan³³ adıyla bilinen kale tipi yerleşme incelendi (bkz. Harita). Bir Demir Çağı kalesi olduğu bilinen Akalan (Res.12 ve 13) ve çevresindeki ayrıntılı araştırmada son zamanlara kadar ayakta kaldığı bilinen savunma sistemi duvarları ve ana giriş kapılarının son günlerde çok sayıda yapılmış olduğu anlaşılan yasa dışı kazılar sonucunda duvarların kısmen ve girişlerin ise tamamen yıkılmış olduğu (Res.14, 15 ve 16) ve ayrıca savunma sistemi içinde kalan alanda derin çukurlar açılmış bulunduğu gözlemlendi. Akalan'da hâlâ ayakta kalmış olan mimari kalıntıların acilen bilimsel çalışmalarla ele alınıp belgelendirilmesine ve ayrıca bölgenin Demir Çağ kültürünün temsilcisi olması bakımından da bir an önce kapsamlı bir proje çerçevesinde sistematik olarak kazılarak restore edilmesinin gerekliliğine karar verildi.

Dördüncü Aşama

Dördüncü aşamada Samsun'un güneybatısında yer alan Kavak ilçesi yakınındaki Emirli köyü sınırları içinde bulunan eski adları Çirişli Tepesi ve Çamurlu Tepe³⁴ olan Kale Tepe araştırıldı (bkz. Harita). Ormanla kaplı olan tepenin düzleştirilmiş zirvesinde yerel halkın bir yatır olarak kabul ettiği işlenmemiş taşlarla oluşturulmuş basit bir yapılaşma görüldü (Res.19). Bu yapılaşma ortasındaki kurumuş bir su çukurunu çevreleyen, içteki 6.00 x 3.60 m boyutunda ve 0.70 m kalınlığında, dıştaki ise 12.80 x 9.70 m boyutunda ve 1.20 ile 2.20 m arasında değişen kalınlıklardaki oval biçimli 2 sıra taş örgüden ibarettir (Çiz.1). Dış taş örgü üzerinde yer yer ziyaretçiler tarafından adak olarak bırakılmış kağıt ve madeni paralar vardı. Ayrıca, yapılaşmanın

³³ Akalan Kalesi için bkz. Macridy 1907: 167-175; von der Osten 1929: 31-32; von der Osten/Schmidt 1930: 7-8 fig.4; Cummer 1976: 31-39; Alkim 1975a: 25; Kızıltan 1992: 226; Atasoy 1997: 38-40; Bilgi 1999b: 38 fig.36; Dönmez 1999: 517.

³⁴ Cumont 1906: 122; Bailey 1975: 79; Olshausen/Biller 1984: 184.

içinde yer alan ağaçların dallarında yine adak olarak bağlanmış yemenilerin bulunduğu gözlemlendi.

Daha sonra Kavak ilçe merkezinde yer alan höyük tipi bir yerleşme olan Kaledoruğu incelendi (bkz. Harita). Höyüğün olasılıkla tepe kesimini çevreleyen ve Demir Çağı'na ait olduğu düşünülen taş örgü bir duvara ait moloz taşların etek kısmına düşmüş olduğu görüldü. Höyük üzerinde yer alan son dönem yapılaşmanın yerleşmeye vermekte olduğu tahribatı önlemek için biran önce kaldırılmasını sağlamak üzere ilgililere bilgi verilmesi kararlaştırıldı.

Bu aşamada, ayrıca, Kavak-Samsun karayolu üzerinde yer alan Çakallı köyü (bkz. Harita) sınırları içindeki değişik dönemlere ait mimari kalıntılar da incelendi. 13. yüzyıla ait olduğu bilinen ve Taşhan olarak adlandırılan kervansarayın çok kötü durumda olduğu görüldü. Kervansarayın hemen yanında yer alan tahminen 1880 tarihinde ahşaptan inşa edilmiş bir camii de incelendi. Döneminin tipik bir örneğini temsil eden bu camiinin bir an önce korunma altına alınmasının yerinde olacağı düşünüldü. Camiinin hemen yanında ise halen kullanılmakta olan 2 kemerli taş bir köprü'nün yapısal özelliğinden Roma Dönemi'ne ait olduğu anlaşıldı.

Beşinci Aşama

Beşinci aşamada Orta Karadeniz Bölgesi'nin kara kesiminde yer alan Vezirköprü ve civarının incelenmesi için Bekdiğin beldesine bağlı Karameşe köyü, Kaleköy, Beyköy gibi yerleşme birimleri ile eski adı Lerdüğe olan Çam Yatağı köyüne (bkz. Harita) araştırıldı. Köyün güneyinde yer alan ve daha önce kazısı tamamlanmış bulunan tümülüs³⁵ incelendi (Res.20). Taş örgü tümülüs mezar yapısının tamamen yıkılarak tahrip edilmiş bulunduğu ve şimdi sadece solmuş kırmızı boya izleri taşıyan bir kesme taş örgü duvarın ayakta kalmış olduğu görüldü.

Çamyatağı köyünden sonra Vezirköprü'de (bkz. Harita) ilçe merkezinde yer alan 17. yüzyılın tipik Osmanlı mimarisinin örnekleri olan ve halen ticari amaçla kullanılan bedesten ile kütüphane olarak hizmet veren Fazıl Ahmet Paşa Medresesi'nin son durumları incelendi. Daha sonra Vezirköprü'nün batısındaki Durağan yöresi araştırıldı. İlçenin doğusunda ve Kızılırmak Nehri'nin doğu yakasındaki Gökdoğan köyü sınırları içinde yer alan Çayağzı veya Ağu Boğazı olarak adlandırılan mevkiideki arsenik cevheri yatakları tek-

³⁵ Akok 1948: 835-854.

rar incelendi³⁶ (bkz. Harita). Kırmızı ve turuncu renklerdeki orpiment ve realgar filizlerinden analiz yaptırılmak için örnekler alındı. Büyük olasılıkla antik kaynaklarda *terra Sinope (miltos)*³⁷ olarak adı geçen ve metalik boya yapımında kullanılmış olan bu filizlerin dövülmesi elde edilmiş albenili renklerdeki tozların Sinop'a taşındıktan sonra deniz yoluyla Ege ve Akdeniz Dünyası'na götürülmüş olduğu kanısına varıldı.

Altıncı Aşama

Altıncı aşamada Amisos antik kenti (Res.21) ile Samsun'un doğu kesimlerinde araştırmalar yapıldı (bkz.Harita). Antik kentün batı sınırını oluşturan Baruthane deresi vadisinin doğu ve batı dik yamaçları araştırıldı. Derenin batı yamacında 1999 yılında yapılan yol çalışmaları sırasında ortaya çıkmış bulunan basit kaya oyma üç oda mezar incelendi (Res.22). Konglemera bir oluşum gösteren kayalığa oyulmuş bu mezarların planları çizilip (Çiz.2-4), fotoğrafları çekildi. Bu mezarların civarında yapılan gözlemlerde de burada hâlâ açılmamış birçok mezarın bulunabileceği kanısına varıldı. Burada inşa edilmiş bulunan yapılardaki incelemelerde de bunların birçoğunun bodrumunda bu tip mezarların var olduğu görüldü³⁸.

Amisos'un bu kesiminde yer alan ve Baruthane tümülüsleri olarak anılan 2 mezar da ayrıca incelendi ve bunların yasadışı kazılarla gittikçe tahrip edilmekte olduğu gözlemlendi. Antik çağlarda soyulmuş olduğu düşünülen ve henüz açığa çıkartılmamış mezar odalarının bir an önce bilimsel çalışmalarla belgelendirilmesi için girişimlerde bulunulmasının yerinde olacağına karar verildi.

Amisos'un güney kesiminde yer alan Toraman Tepe'nin doğu yamaçlarında da ayrıca incelemeler yapıldı. Buradaki Kuşçular köyü sınırları içindeki İkiztepe adı ile anılan 2 tümülüs araştırıldı. Doğudaki birinci tümülüsün defneciler tarafından kazılmış olduğu ve batıdaki ikinci tümülüs üzerinde ise 0.50 m çapında ve 15 m kadar derinlikte yeni kazılmış bir çukur görüldü. Çukurun hemen yakınında kazı işlerinde kullanılmakta olan kazma, kürek, kova gibi aletlerden kazının devam ettirilmediği anlaşıldı ve bu durum Samsun Müzesi Müdürlüğü'ne iletildi.

³⁶ Bilgi 2001a: 319; Özbal/Pehlivan/Earl 2001: 29-40.

³⁷ Weimert 1984: 129-133; Plinius *Historia: naturalis* bahsi Kitap 35 Bölüm 31.

³⁸ Bu mezarların belgelendirilmelerine yapı sahipleri tarafından izin verilmedi.

Diğer taraftan, Samsun'un doğu kesiminde yer alan ve bugün yoğun iskân nedeniyle tahrip edilmiş bulunan Tekeköy yöresi (bkz. Harita) araştırıldı. Yoğun iskân sonucunda buradaki düz yerleşmenin tamamen yok edilmiş olduğu görüldü. Ancak, burada Fındıcak deresi vadisinin iki yamacında daha önceki araştırmalarda saptanmış bulunan mağara ve kaya sığınakları gezilerek son durumları incelendi. Buralarda diğer yerlere oranla fazla bir tahribat olmadığı memnuniyetle gözlemlendi.

Yedinci Aşama

Ayrıntılı incelemeler yapmak üzere Akalan'a tekrar gidildi. İlk önce yerleşme alanının sınırlarını belirlemek için halen ayakta duran taş duvar örgü izleri takip edildi (Res.17 ve 18). Daha sonra yerleşmenin civarındaki tarlalarda mimari ile ilgili kalıntılar arandı, ancak sadece çanak-çömlek parçalarına rastlandı. Bu tarlalarda mimari izlere rastlanmaması, bölgede Geç Kalkolitik Çağ'dan beri kullanıldığı bilinen geleneksel ahşap mimari ile ilgili kalıntı ve izlerin günümüze kadar gelememiş olmasına bağlandı³⁹. Yerleşmenin kayalardan oluşan güneydoğusunda yer alan ve Karadere'ye kadar uzanan dik yamacı da araştırıldı. Yerel halk tarafından bu kesimde yer aldığı ileri sürülen mezarların izlerine rastlanamadı. Diğer taraftan, Akalan'a kale görüntüsü veren iri kütleli taşlardan oluşturulmuş ve özgün örgü gösteren kuzey sur duvarı bitki örtüsünün elverdiği ölçüde incelendi ve bunların örnek çizimleri yapıldı (Çiz.5).

Diğer taraftan, Samsun Müzesi'ne bağlı özel koleksiyonlarda da incelemelerde bulunuldu ve bölgeden çıkmış eserler çalışılarak bilimsel değerleri belgelendirildi.

Değerlendirme

Bu proje çerçevesinde geliştirilen 2000 yılı yüzey araştırmaları sonucunda 6 yerleşme yerinde (*Asarkale, Martı Kale, Akalan, Amisos, Kaledoruğu ve Tekeköy*) incelemelerde bulunuldu. Bunlardan biri Mezolitik, Tunç ve

³⁹ Th. Macridy tarafından yapılan kazılarda yapıların büyük bölümünün ahşaptan yapılmış oldukları açık olarak kazı raporunda belirtilmese de büyük yangın izlerinden bahsedilmesi ve ayrıca kazı sırasında yapıların planlarının alınamamış olmasından anlaşılmaktadır. Bu kazılar sırasında ele geçmiş bulunan ve kale içinde önemli bir ahşap yapının varlığına işaret eden ve boya ile de bezenmiş kabartma kompozisyonlu pt mimari cephe kaplama levhaları bu varsayımımızı desteklemektedir. Bkz. Macridy 1907: 67-75.

Demir çağlarına (*Tekeköy*), biri Tunç ve Demir Çağına (*Kaledoruğu*), ikisi Demir, Helenistik, Roma çağlarına (*Akalan ve Amisos*), diğer ikisi ise Helenistik, Roma ve Bizans çağlarına (*Martı Kale ve Asarkale*) ait oldukları bir kez daha doğrulandı. Araştırma sırasında incelenen 7 tümülüsün hepsinin (*Külcüler, Kışlatepe, Lerdüğe, Baruthane -2 adet- ve Kuşçular -2 adet*) Helenistik-Roma çağlarına tarihlenmelerinin doğru olacağı kanısına varıldı. Açık hava kült alanının (*Kale Tepe*) Roma Çağına ve Çakallı köyündeki kervansarayın (*Taşhan*) Selçuklu, ahşap camiiin Osmanlı ve taş köprüünün de Roma çağlarına ait olduğu bir kere daha doğrulandı. Amisos'ta yeni bulunan basit kaya oyma 3 mezarın da Asarkale yakınındaki kaya oyma anıtsal 3 mezar gibi Helenistik Çağa ait olduğu saptandı. Durağan yakınındaki arsenik cevheri yataklarının (*Ağu Boğazı mevki*) hiç olmazsa İlk Tunç Çağı başlarından itibaren kullanılmış olduğunu, bir zamanlar Kızılırmak Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü kıyıda yer alan ve dikkat çekici sayıda arsenik ağırlıklı bakır alaşımından yapılmış eserlerin ele geçtiği İkiztepe kazıları ortaya koymuştur.

Yüzey araştırmaları sırasında toplanan çanak-çömlek üzerine yapılan değerlendirilme sonucunda bunların büyük kısmını mutfak kaplarının oluşturduğu görüldü. Daha gelişkin gündelik kullanım kaplarına ait parçaların sadece Amisos ve civarına ait olduğu anlaşıldı. Genel teknik yapıları bu Amisos kaplarının Helenistik-Roma döneminde yapılmış olduklarını gösterdi. Akalan'da toplanan parçalar arasında görülen az sayıdaki boya bezekli örneklerin de Geç Demir Çağı'na ait oldukları belirlendi.

Bu yüzey araştırması sırasında dikkati çeken en önemli bulgular bir Demir Çağ yerleşmesi olan Samsun ili Atakum ilçesi Çatmaoluk ile Kulacadağ köyleri arasında yer alan Akalan Kalesi ile bir Helenistik Çağ yerleşmesi olan Bafra ilçesi Kolay beldesi Asar Köyü sınırları içinde bulunan Asarkale'de gitikçe artan boyutlardaki tahribatın saptanmasıdır. Kale niteliğindeki söz konusu bu 2 yerleşmede hâlâ günümüze kadar ayakta kalmış bulunan özellikle savunma sistemi ile ilgili mimari kalıntılar gerek doğa, gerekse bölge insanları tarafından daha fazla tahrip edilmeden bilimsel olarak belgelendirilmelidir. Bu nedenle de bu kalelerin bir an önce topografik planlarının çıkarılması ve bu planlar üzerine de ayakta kalmış mimari buluntuların işlenmesi yerinde olacaktır. Bu çalışmaların yapılması da özellikle Demir Çağ ve takip eden Helenistik Çağ kentleşme sürecinde yörenin kültürel gelişimi ile sosyo-ekonomik yaşamını aydınlatacak veriler ortaya koyacaktır.

KAYNAKÇA

Akkaya

- 1993 M. Akkaya. "Amisos Antik Kenti Kurtarma Kazısı". *III. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, Ankara: 207-218.
- 1997 M. Akkaya. *Amisos Hazinesi / Amisos Treasure*, Samsun.
- 1998 M. Akkaya. "Amisos Antik Kenti Kurtarma Kazısı ve Mozaik Kaldırma Çalışmaları". *VIII. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, Ankara: 43-51.

Akok

- 1948 M. Akok. "Samsun İli Havza İlçesi Lerdüğe Köyünde Bulunan Tümülüsler / *Les tumuli du village de Lerdüğe (Vilayet de Samsun)*". *Bellekten XII/48*, Ankara: 835-834.

Alkım

- 1972 U. B. Alkım. "İslahiye ve Samsun Bölgesinde 1971 Çalışmaları". *Bellekten XXXVI/143*, Ankara: 422-426.
- 1973 U. B. Alkım. "İslahiye ve Samsun Bölgesinde 1972 Dönemi Çalışmaları". *Bellekten XXXVII/147*, Ankara: 435-438.
- 1974a U. B. Alkım. "Tilmen Höyük ve Samsun Bölgesi Araştırmaları (1971)". *Türk Arkeoloji Dergisi XX-2*, Ankara: 5-16.
- 1974b U. B. Alkım. "Samsun Bölgesinde 1973 Çalışmaları". *Bellekten XXXVIII/151*, Ankara: 553-556.
- 1975a U.B. Alkım. "Tilmen Höyük Kazısı ve Samsun Bölgesi Araştırmaları (1972)". *Türk Arkeoloji Dergisi XXI-2*, Ankara: 23-28.
- 1975b U.B. Alkım. "Samsun Bölgesi Çalışmaları (1973)". *Türk Arkeoloji Dergisi XXII-1*, Ankara: 5-12.
- 1976 U.B. Alkım. "Samsun Bölgesi Araştırmaları ve İkiztepe Kazısı". *Bellekten XL/160*, Ankara: 717-719.
- 1978 U.B. Alkım. "1977 Dönemi İkiztepe Kazısı ve Samsun Bölgesi Araştırmaları". *Bellekten XLII/167*, Ankara: 542-547.

Alkım/Alkım/Bilgi

- 1988 U.B. Alkım, H. Alkım ve Ö. Bilgi. *İkiztepe I*, Ankara Birinci ve İkinci Dönem Kazıları / *The First and Second Seasons' Excavations (1974-1975)* TTKY.

- Atasoy
1997 S. Atasoy. *Amisos. Antik Çağda Bir Karadeniz Kenti*, Samsun.
- Bailey
1975 D. M. Bailey. *A Catalogue of the Lamps in the British Museum*, London.
- Bilgi
1984 Ö. Bilgi. "Metal Objects from İkiztepe-Turkey". *Beiträge zur Allgemeinen und Vergleichenden Archäologie 6*, Bonn: 32-96.
- 1989 Ö. Bilgi. "İkiztepe Kazılarının 1987 Dönemi Sonuçları ve Çevre Araştırmaları". *X.Kazı Sonuçları Toplantısı-I*, Ankara: 201-210.
- 1990a Ö. Bilgi. "İkiztepe Kazılarının 1988 Dönemi Sonuçları ve Çevre Araştırmaları". *XI.Kazı Sonuçları Toplantısı-I*, Ankara: 211-220.
- 1990b Ö. Bilgi. "İkiztepe Kazılarının 1988 Dönemi Sonuçları ve Çevre Araştırmaları". *Höyük I*, Ankara: 26-27.
- 1990c Ö. Bilgi. "Metal Objects from İkiztepe-Turkey". *Beiträge zur Allgemeinen und Vergleichenden Archäologie 9-10*, Bonn: 119-219.
- 1999a Ö. Bilgi. "İkiztepe Kazılarının 1997 Dönemi Sonuçları". *XX. Kazı Sonuçları Toplantısı-I*, Ankara: 485-505.
- 1999b Ö. Bilgi. "İkiztepe in the Late Iron Age". *Anatolian Studies 49*: London: 27-54 (Fourth International Iron Age Symposium, Mersin 1997).
- 2000a Ö. Bilgi. "İkiztepe Kazılarının 1998 Dönemi Sonuçları". *21. Kazı Sonuçları Toplantısı-I*, Ankara: 381-396.
- 2000b Ö. Bilgi. "İkiztepe Kazıları". *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, Ankara: 111-117 (Ed. O. Belli).
- 2001a Ö. Bilgi. "İkiztepe Kazılarının 1999 Dönemi Sonuçları". *22. Kazı Sonuçları Toplantısı-I*, Ankara: 315-326.
- 2001b Ö. Bilgi. "Orta Karadeniz Bölgesi Protohistorik Çağ Maden Sanatının Kökeni ve Gelişimi". *Belleten*, Ankara: 1-35.
- Burney
1956 C. Burney. "Northern Anatolia Before Classical Times". *Anatolia Studies VI*, London: 179-203.

Cummer

- 1976 W.Cummer. "Iron Age Pottery from Akalan". *Istanbul Mitteilungen* 26, Berlin: 31-39.

Cumont

- 1906 E. Cumont. *Studia Pontica II*, Bruxelles.

Dengate

- 1978 J.A. Dengate. "A Site Survey Along the Southern Shore of Black Sea". *The Proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology*, Cilt I, Ankara: 245-258.

Dönmez

- 1999 Ş. Dönmez. "Sinop-Samsun-Amasya İlleri Yüzey Araştırması, 1997". *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*, Ankara: 513-536.
- 2000a Ş. Dönmez. "Sinop-Samsun-Amasya İlleri 1998 Yüzey Araştırması". *17. Araştırma Sonuçları Toplantısı-2*, Ankara: 324-342.
- 2000b Ş. Dönmez. "Orta Karadeniz Bölgesi Yüzey Araştırması". *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, Ankara: 330-334 (Ed. O. Belli).

Ertuğrul/Atasoy

- 1998 Ö. Ertuğrul ve S. Atasoy. "1996 Amisos Kazısı". *XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı-II*, Ankara: 523-530.

Gökoğlu

- 1952 A. Gökoğlu. *Paphlagonia. Gayrimenkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi*, Kastamonu Cilt I.

İnan

- 1947 A. İnan. "Ankara-Samsun Arasında Tarih Gezisi". *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi V-1*, Ankara: 119-132.

Kızıltan

- 1992 Z. Kızıltan. "Samsun Bölgesi Yüzey Araştırmaları". *Belleten LVI/215*, Ankara: 213-241.

Kökten

- 1941 K. Kökten. "Samsun Vilayeti Tekeköy Civarında Prehistorik Araştırmalar". *Ülkü XVII/98*, Ankara: 21-124.

Kökten/Özgüç/Özgüç

- 1945 K. Kökten, N. Özgüç ve T. Özgüç. "1940 ve 1941 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Samsun Bölgesi Araştırmaları Hakkında İlk Kısa Rapor". *Belleten IX/35*, Ankara: 361-400.

Macridy

- 1907 Th. Macridy. "Une Citadelle archaïque du Pont". *Mitteilungen der Vorderasiatischen Gesellschaft 12*, Berlin: 67-75.

Olshausen/Biller

- 1984 E. Olshausen ve J. Biller. *Historisch-geographische Aspekte der Geschichte des Pontischen und Armenischen Reiches. Teil I. Untersuchungen zur historischen Gedgraphie von Pontos unter den Mithridatien*. Wiesbaden.

Özbal/Adriaens/Earl/Gedik

- 2000 H. Özbal, A. Adriaens, B. Earl ve B. Gedik. "Samsun-Amasya-Tokat İlleri Yüzeý Araştırması". *15. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara: 47-54.

Özbal/Pehlivan/Earl

- 2001 H. Özbal, N. Pehlivan ve B. Earl. "Durağan ve Bakırçay Arsenik Cevherleşmelerinin Jeolojik, Minerolojik ve Kimyasal İncelenmesi". *16. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara: 29-40.

Özgüç

- 1948 T. Özgüç. "Samsun Hafriyatının 1941-1942 Yılı Neticeleri". *III. Türk Tarih Kongresi*, Ankara: 393-419.

Özsait

- 1988 M. Özsait. "1986 Yılı Amasya-Ladik Çevresi Tarihöncesi Araştırmaları". *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı-2*, Ankara: 239-256.
- 1999 M. Özsait. "1986-1993 Yılları Arasında Samsun-Ladik Çevresi Yüzeý Araştırmaları". *XII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara Cilt I: 35-40.
- 2000 M. Özsait. "Orta Karadeniz Bölgesi Yüzeý Araştırmaları". *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi*, Ankara: 335-341 (Ed. O. Belli).

Özsait/Özsait

- 1998 M. Özsait ve N. Özsait. "Amasya'da M.Ö. II. Binyılı Yerleşmeleri". *III. Uluslararası Hitütoloji Kongresi*, Ankara: 457-468.

von Gall

- 1966 H. von Gall. *Die paphlogonischen Felsgraber. Istanbuler Mitteilungen*, Tübingen Beiheft 1.
- 1967 H. von Gall. "Zu den kleinasiatischen Treppentenneln". *Archaeologischer Anzeiger* 82, Berlin: 504-527.

von der Osten

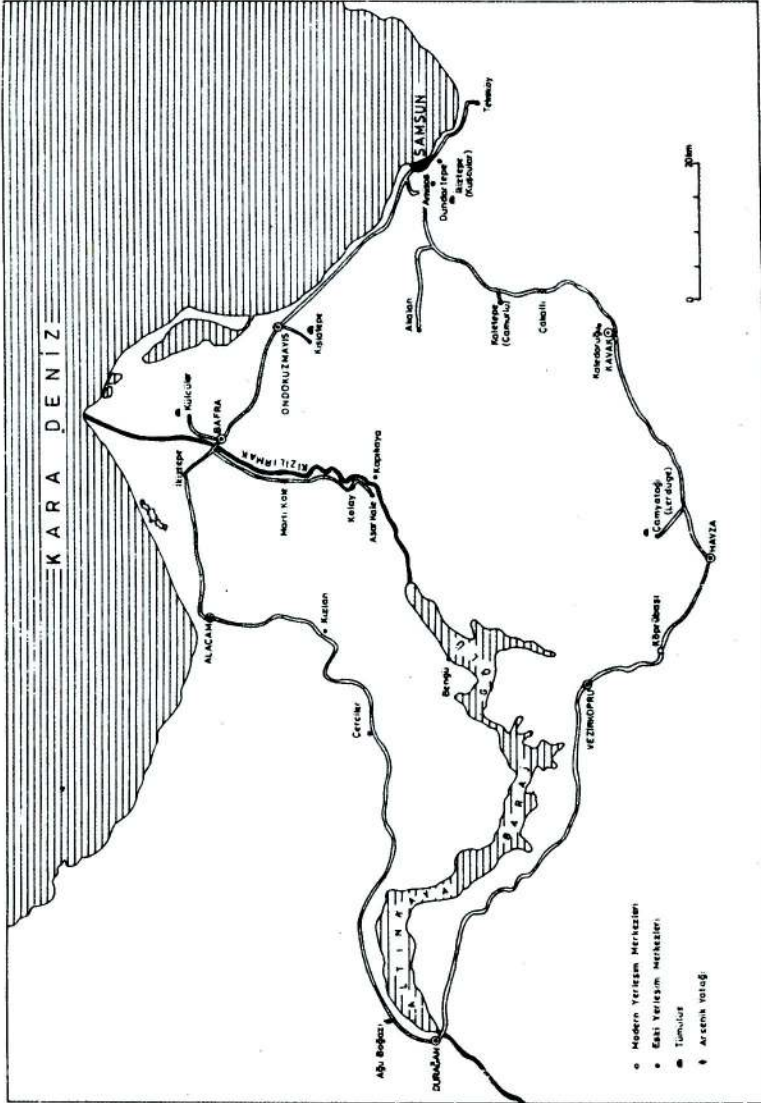
- 1929 H. H. von der Osten. *Explorations in Central Anatolia. Season of 1926*, Chicago (OIP V).

von der Osten/Schmidt

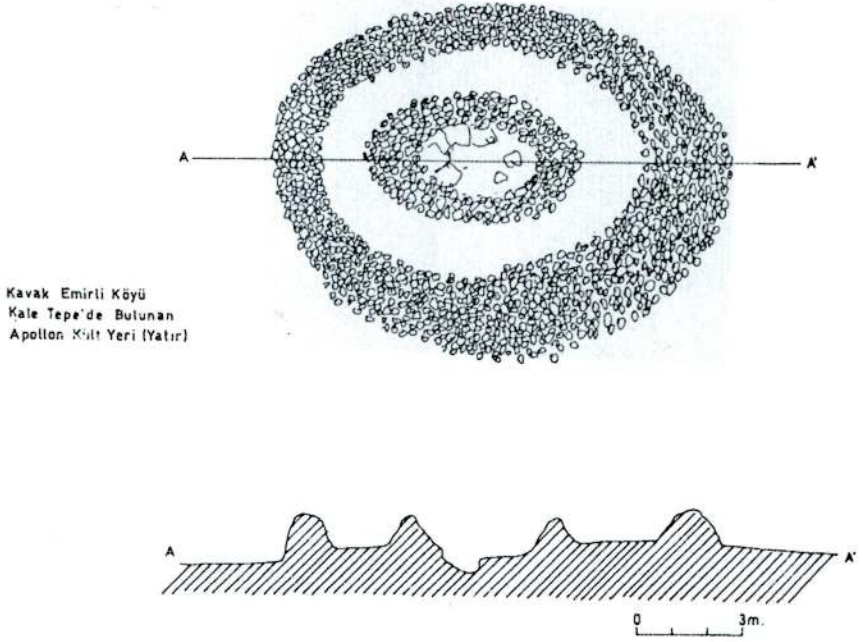
- 1930 H. H. von der Osten ve E. Schmidt. *The Alishar Hüyük Season of 1927*, Chicago Part I (OIP VI).

Weimert

- 1984 H. Weimert. *Wirtschaft als landschaftsgebundenes Phaenomen. Die antike Landschaft Pontos. Eine Fallstudie*, Frankfurt.

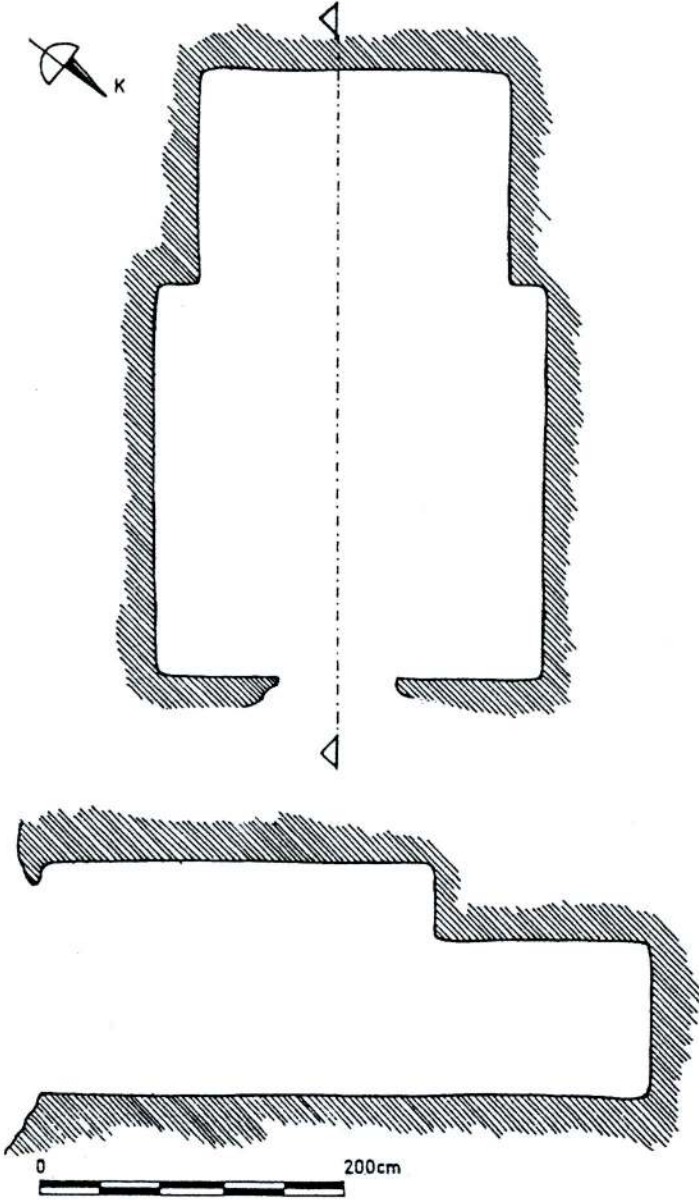

Ö. Bilgi-S. Atasoy-Ş.Dönmez-L. Summerer

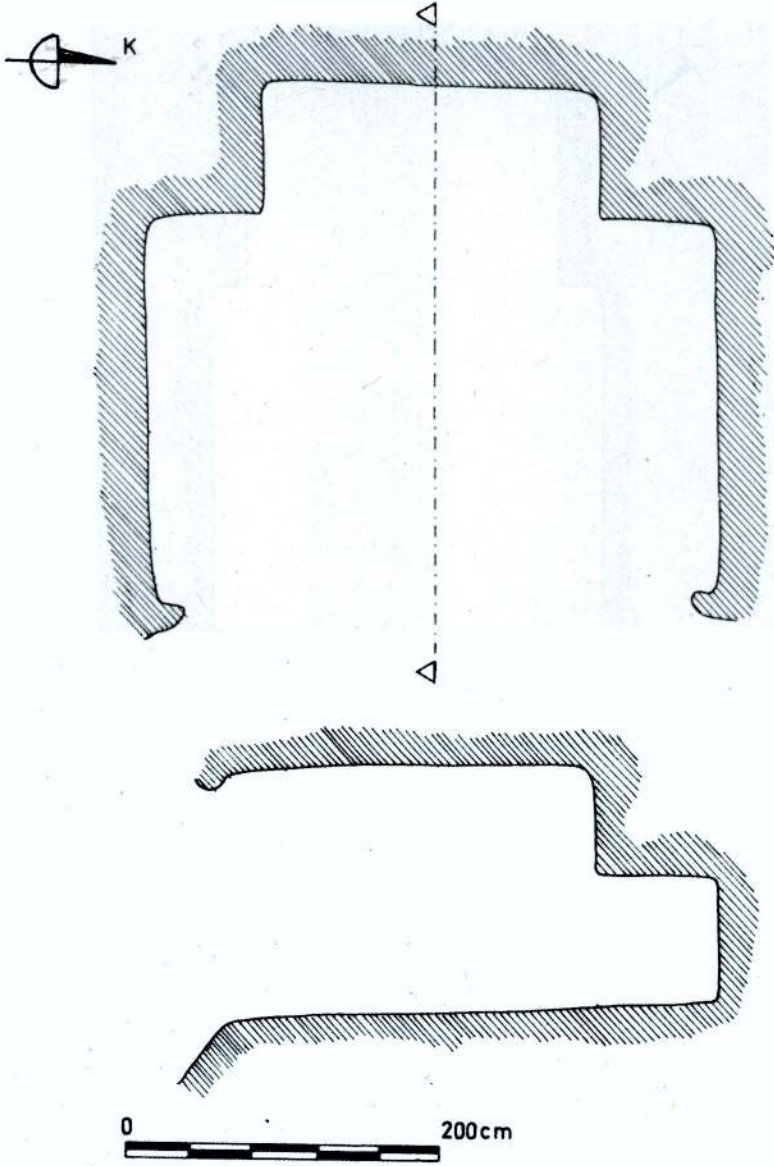
Kavak Emirli Köyü
Kale Tepe'de Bulunan
Apollon Kült Yeri (Yatır)

Çiz.1- Oval biçimli içiçe moloz taş 2 örgüden oluşmuş kült alanı plan ve kesiti, Kale Tepe
(Çamurlu Tepe / Çirişli Tepesi)

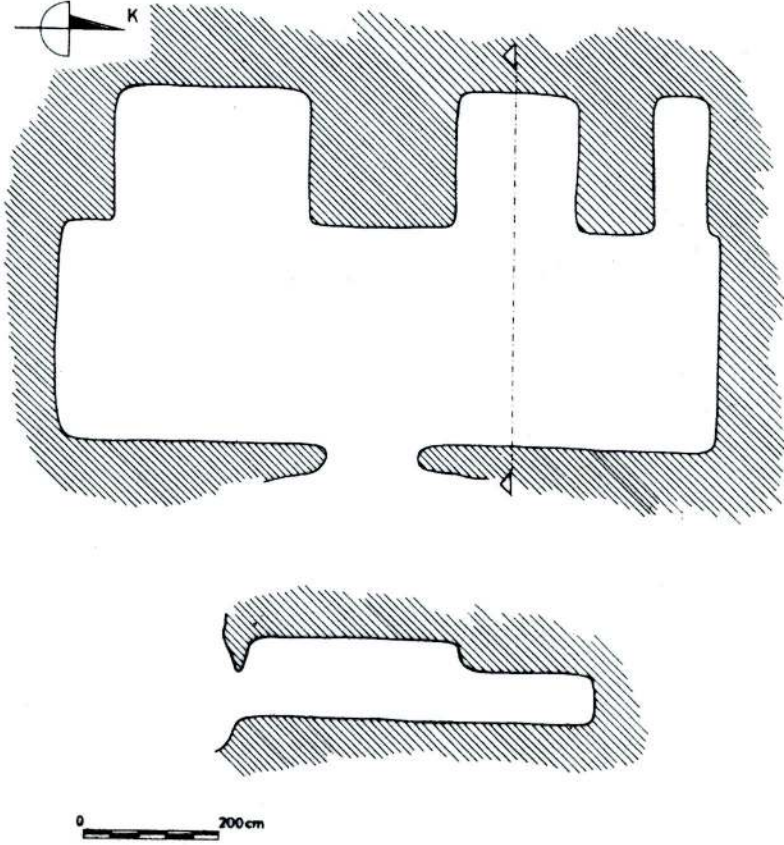
Kalkanca Kaya Mezarı - I Plan-Kesiti

Çiz.2- Kalkanca birinci kaya oyma mezarının plan ve kesiti. Amisos

Kalkanca Kaya Mezarı - II Plan - Kesiti

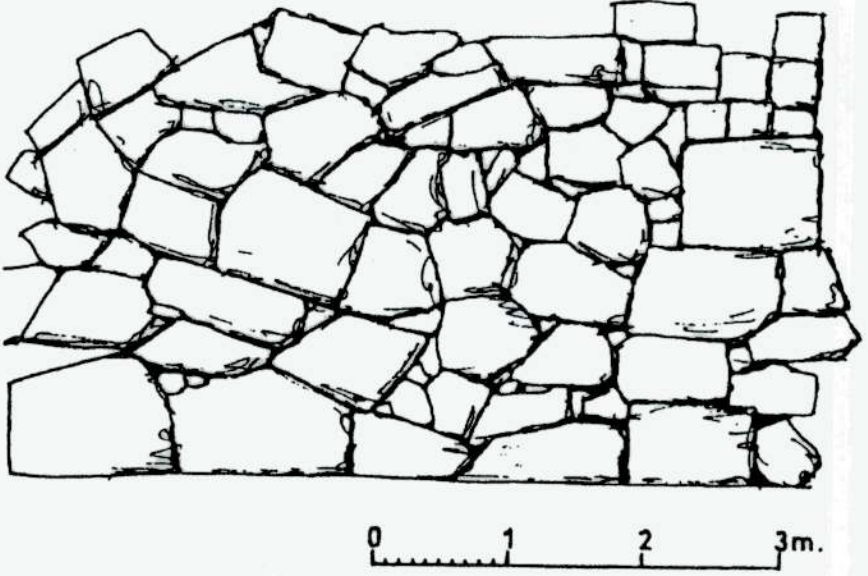
Çiz.3- Kalkanca ikinci kaya oyma mezarının plan ve kesiti, Amisos

Kalkanca Kaya Mezarı - III Plan - Kesiti

Çiz.4- Kalkanca üçüncü kaya oyma mezarının plan ve kesiti, Amisos

Ö. Bilgi-S. Atasoy-Ş.Dönmez-L. Summerer

Akalan Kalesi Kuzey Sur Duvarından Ayrıntı

26.7.2000

Çiz.5 - Sur duvarı, Akalan Kalesi

Res.1 - Kuzeydoğudan Asarkale

Res.2 - Güneydoğudan Asarkale

Res.3 - Kayalara oturtulmuş sur duvar kalıntıları, Asarkale.

Res.4 - Sur duvarı kalıntıları, Asarkale.

Res.5 - Ahşap kapı kanadını taşıyan kayaya oyulmuş söve yatağı, Asarkale

Res.6 - Kaya oyma su sarnıcı, Asarkale

Res.8 - Asarkale'nin batı dik yamaçta yer alan kaya oyma mezar.

Res.7 - Kaya oyma sarmıca Kızılırmak'tan su sağlamak için kayalara oyularak açılmış basamaklı geçit, Asarkale

Res.9 - Asarkale'nin karşısında ve Kızılırmak Nehrinin doğu yakasındaki kaya oyma mezar.

Res.10 - Mermer lahit kapağı parçası, Martı Kale

Ö. Bilgi-S. Atasoy-Ş.Dönmez-L. Summerer

Res.11 - Külcüler Tümülüsü, Bafra

Res.12 - Kuzeydoğudan Akalan Kalesi

Res.13 - Güneydoğudan Akalan Kalesi

Res.14 - Kaçak kazılar sonucunda sur girişinde yapılmış tahribat, Akalan Kalesi

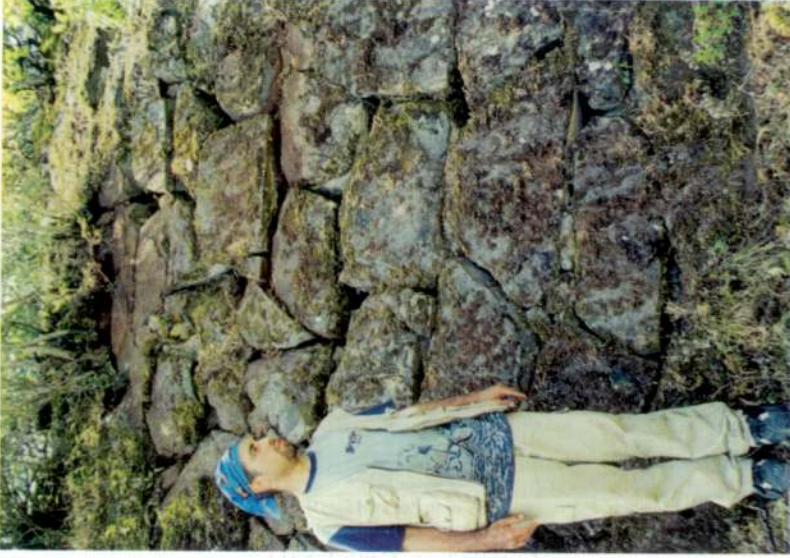
Ö. Bilgi-S. Atasoy-Ş. Dönmez-L. Summerer

Res.15 - Kaçak kazılar sonucunda sur duvarında yapılmış tahribat, Akalan Kalesi

Res.16 - Kaçak kazılar sonucunda sur duvarında yapılmış tahribat, Akalan Kalesi

Res.18 - Sur duvarı detayı, Akalan Kalesi

Res.17 - Sur duvar detayı, Akalan Kalesi

Res.19 - Oval biçimli içiçe moloztaş 2 örgüden oluşmuş kült alanı, Kale Tepe
(Çamurlu Tepe - Çirişli Tepesi)

Res.20 - Lerdüğe (Çamyatağı) Tümülüsü, Havza

Res.21 - Dođudan Amisos

Res.22 -Batı Yamacı, Amisos

